

Musicaal Horologie, Speelende 10 bysondere Airtjes

Lang gekoesterde droom Museum Speelklok in vervulling

De grootste en meest complete monumentale orgelklok van de Londense klokkenmaker Charles Clay, met muziek van Georg Friedrich Händel, is na eeuwen weer terug in Nederland. Op 20 september 2016 is de klok aangekocht door Museum Speelklok, waarmee een lang gekoesterde droom in vervulling ging. In 2006 was hij al even in Utrecht, waar hij door het grote publiek bewonderd kon worden tijdens de tentoonstelling Royal Music Machines in Museum Speelklok, maar daarna ging de klok weer naar zijn particuliere eigenaar.

TEKST: ANNE-SOPHIE VAN LEEUWEN

De koninklijke klokkenmaker Charles Clay was werkzaam in Londen van 1720 tot zijn overlijden in 1740. In deze relatief korte periode heeft hij een indrukwekkende reeks orgelklokken vervaardigd die behoort tot de absolute top van wat Engeland op dit gebied heeft voortgebracht. Naast de hier beschreven klok maakte Clay nog zeker zes kleinere orgelklokken en zijn pendant, de imposante orgelklok 'De Tempel van de vier Monarchiën', die zich in de Engelse koninklijke collectie bevindt, staat in de koepelzaal in Kensington Palace in Londen. Helaas mist dit exemplaar zijn uur- en speelwerk en ook het architectonische onderstel is niet origineel.

Händel

Clay werkte tijdens de vervaardiging van 'De Tempel van de vier Monarchiën' samen met een aantal zeer vooraanstaande buitenlandse kunstenaars, die tussen 1720 en 1740 in Londen werkzaam waren. Hun namen worden genoemd in een krantenartikel uit de Londense krant *The Daily Advertiser* van 31 december 1743, waarin een uitgebreide beschrijving van 'De Tempel van de vier Monarchiën' wordt gegeven. Vermeld wordt dat de Vlaamse beeldhouwer John Michael Rysbrack (1694-1770) de zilveren figuren maakte, de Ve-

netiaanse schilder Jacopo Amigoni (1675-1752) de schildering op de wijzerplaat en de Franse beeldhouwer Louis-François Roubiliac (1702-1762) de bronzen figuren vervaardigde. Zowel in het krantenartikel uit 1743 als in de Nederlandse beschrijving uit 1771, verderop in dit artikel te lezen, wordt Händel genoemd als componist van de muziek op de orgelklokken. In twee nog bekende manuscripten zijn delen van deze muziek opgetekend door Händels kopiïst John Christopher Smith, in totaal 18 stukken. Eén van de stukken uit het laatste manuscript, een sonate, komt voor op de huidig aangekochte orgelklok. Andere melodieën op de klok zijn te herleiden naar arrangementen van composities die Händel schreef voor andere media.

Gerret Braamcamp

De klok is bijzonder origineel, compleet en monumentaal en in deze hoedanigheid enig in zijn soort. Het zeer uitgebreide orgelwerk bestaat uit 96 orgelpijpen, verdeeld in vier registers. Op de cilinder, met een diameter van 33 centimeter, zijn tien melodieën geprogrammeerd. Elke drie uur speelt het orgel een van de melodieën. In 1771 wordt de eerste uitgebreide beschrijving van de klok gegeven, die nog steeds buitengewoon accuraat is:

Charles Clay, met muziek van Georg Friedrich Händel; schildering wijzerplaat toegeschreven aan Jacopo Amigoni; zilveren appliques toegeschreven aan John Michael Rysbrack, ca. 1738. Mahoniehout, ebbenhout, eikenhout, grenenhout, vruchtbomenhout, verguld metaal, messing, zilver, olieverf, H 252 cm. Museum Speelklok, Utrecht. De orgelklok van Charles Clay is aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt, het Mondriaan Fonds, de BankGiro Loterij, VSBfonds, Gemeente Utrecht en de Stichting Vrienden Museum Speelklok.

Wyders het Capitaal an alöm vermaard MUSICAAL HOROLOGIE Zonder weerga.

Met 4 Registers Orgelpypen, Immiteerende onder andere Fluyten, een Dwaarsfluyt, spelende tien differente Airen, over een groote Koopere Trommel, in een konstig gewerkte Kast, verbeeldende een Tempel, waar van het Kopere Lystwerk op een verwonderlyke nette Manier is bewerkt, benevens de Ornamenten, die alle in het Vuur Verguld zyn, op de voorgrond van de Weyserplaat, ziet men Konstig in Zilver gewerkt, de zeeven Konste met Haare Eyenschappen, alsmeede neevens twee in 't Vuur Vergulde Piramieden, de Beeltenissen van Apollo en Diana op Pedestallen, de zy stukken zyn van doorgewerkt Koper, meede in 't Vuur Verguld, verbeeldende Landschappen met Boomen, in het eene ziet men de Beeltenisse van Horatius en Milton, en boove op de dome legt, in Zilver gewerkt, het Beeld van Minerva in een Wolk, dit Konsstuk is gemaakt te London, door den beroemde Charles Clay, en de Musicq stukken zyn gecomponeert, door den grooten Händel. Voorst staat het zelve op een Mahoniehouten Voet, Pedestalsgewys, zeer fraay gemaakt met Koopere Spinningen.

De beschrijving komt uit de veilingcatalogus van het wereldberoemde kunstkabinet van Gerret Braamcamp (1699-1771), succesvol destillateur, houthandelaar, eigenaar van scheepswerven en kunstverzamelaar te Amsterdam. Het kunstkabinet werd in 1771 geveild en omvatte onder andere werken van 17e-eeuwse Hollandse meesters als Rembrandt, Rubens, Van Ruisdael, Steen, Dou en Metsu. Ook eigentijdse kunstenaars zoals De Wit en Troost ontbraken niet, naast uitgebreide collecties prenten, tekeningen, beelden, zilver, porselein, lakwerk en meubelen. Tijdens de veiling werd de orgelklok voor fl.3700,- verkocht aan Gerret's broer Rutgerus Braamcamp¹, een gigantisch bedrag als men bedenkt dat bijvoorbeeld het schilderij 'Het kraambezoek' van Gabriel Metsu, dat zich tegenwoordig bevindt in de collectie van het Metropolitan Museum in New York, in dezelfde veiling slechts fl.1200,- opbracht.

Ruim twintig jaar eerder, in 1759, was de orgelklok al te bewonderen in het kunstkabinet van Braamcamp in huis Sweedenryck te Amsterdam, tegenwoordig Herengracht 462². Braamcamp had het huis in 1758 gekocht, grondig verbouwd, gebruikte het als woonhuis en had er dus zijn

kunstkabinet gevestigd. Op dat moment was het dé culturele attractie van het 18e-eeuwse Amsterdam. Bezoekers uit heel Europa, waaronder Frederik de Grote, stadhouder Willem V met zijn vrouw en de hertog van Brunswijk en schrijvers uit de tijd, zoals James Boswell en Madame du Bocage kwamen er op af. De Zweedse astronoom Bengt Ferner schreef in 1759 over de klok: "Mijnheer Braamcamp had in zijn groote zaal een klein speelwerk, dat, als het opgewonden was, verschillende stukjes speelde; de zuiverheid en juistheid der tonen was voortreffelijk, en de kast van het speelwerk kostbaar en prachtig." De orgelklok, van alle kanten even mooi en bewonderenswaardig, heeft met zekerheid een prominente plek gehad in de zaal, die vol hing met schilderijen van grote meesters.

Op dit moment wordt de klok onderzocht en zal Museum Speelklok de klok laten restaureren om hem weer in zijn volle glorie te kunnen tonen en te laten spelen voor het publiek. Op deze manier kan de muziek die Händel componeerde in de jaren dertig van de 18e eeuw, tot in het kleinste detail, nog steeds op dezelfde manier ten gehore worden gebracht.

Orgelklokken bestaan uit een uurwerk, zoals bij een gewone klok, waarbij het uur- en slagwerk worden aangedreven door veren met een snektransmissie en daarbij een ingenieus aangedreven automatisch orgel. Het orgel loopt op een groot gewicht waardoor het pompsysteem van de blaasbalg in werking wordt gesteld en de muziekcilinder in beweging wordt gebracht. Door het ronddraaien van deze gepinde cilinder wordt het klavier bespeeld en geven de orgelpijpen hun tonen.

¹ Via Rutgerus Braamcamp vererfde de klok in 1782 naar zijn neven in Portugal. Na in het bezit te zijn geweest van verschillende (onder wie enkele koninklijke) eigenaren kwam hij uiteindelijk in 1972 terecht bij de Franse verzamelaar Robert de Balkany, wiens gehele verzameling in 2016 en 2017 wordt geveild.

² Het is onduidelijk waar de klok zich bevond tussen 1738, de bouwperiode en 1759. Wellicht is het één van de klokken die wordt genoemd in de krantenadvertentie, in De Oprechte Haerlemsche courant van 9 maart 1752, van de verkoop van de boedel van Roger Dunster, een Engelse klokkenmaker die zich had gevestigd in Amsterdam.

Meer weten

Bezoeken

Museum Speelklok
Steenweg 6
3511 JP Utrecht
030-2312789
www.museumspeelklok.nl

Anne-Sophie van Leeuwen
is het Hoofd Collecties van
Museum Speelklok.